

Literatuurverkenning uitgestelde GGZ of zorg aangeboden in een andere vorm

Er zijn heel veel publicaties verschenen over GGZ in relatie tot COVID-19. Deze literatuurverkenning gaat over uitgestelde zorg of zorg aangeboden in een andere vorm zoals via een telefonisch of online consult. Dit betekent dat de volgende onderzoeken niet zijn meegenomen in deze verkenning:

- Studies over angst, slapeloosheid en gevoelens van eenzaamheid vanwege COVID-19.
- Studies over psychische belasting door isolatie van patiënten in verpleeghuizen
- Studies over meer huiselijk geweld
- Studies over psychische belasting van zorgpersoneel

ADHD

- Door COVID-19 is het aantal verwijzingen voor diagnostiek en behandeling van kinderen en adolescenten met (mogelijk) ADHD in Ierland met 80% afgenomen [1].
- Daarnaast was er een grote afname van face-to-face contact onder jongeren met ADHD, zowel bij individuen als in groepsverband; er was uitstel van lichamelijk onderzoek en uitstel van de start met medicatie; de follow-up van medicatiegebruik was beperkt. Deze verminderde inzet van medicatie leidt tot meer psychische problemen. Ook de betrokkenheid van scholen bij de zorg voor kinderen en adolescenten met ADHD nam af.
- Opvallend is het feit dat jongeren met ADHD door de sluiting van scholen minder psychische klachten ervaren. Jongeren met ADHD en autisme ervaren juist meer klachten door het gebrek aan structuur.
- Op grote schaal is een alternatieve vorm van hulp en begeleiding ingezet, zoals door videobellen.
- Een recente review laat zien dat deze vorm van zorg op afstand, praktisch haalbaar en effectief is en geaccepteerd wordt door jongeren [2].

Autisme

- Personen met autisme hebben volgens een letter in the Lancet Psychiatry een hoger risico om complicaties te krijgen van een COVID-19 infectie [3].
- Daarnaast ervaren mensen met autisme meer psychische klachten door de COVID-19 epidemie. De gewone routines zijn onderbroken en daarnaast is zorg en ondersteuning in de vorm van fysiek contact teruggebracht tot een minimum.
- Meer alternatieve vormen van hulp en begeleiding voor deze doelgroep en hun naasten is van belang.

GGZ algemeen

- Chevance et al. beschrijft in een review de kwetsbaarheid van psychiatrische patiënten tijdens de epidemie [4].
- Oorzaken hiervan zijn: medische comorbiditeit (cardiovasculaire ziekten, diabetes, overgewicht), leeftijd, cognitieve en gedragsfactoren waardoor het lastiger is om preventieve maatregelen na te leven en tot slot psychosociale kwetsbaarheid door stigmatisering en lage SES. Daarnaast zijn de omgeving en de zorgmedewerkers niet meteen ingericht en voorbereid op het voorkomen van infecties.
- Alternatieve zorgverlening is mogelijk zoals via telepsychiatrie, videobellen, deelnemen aan online platforms en het gebruik van diverse apps.

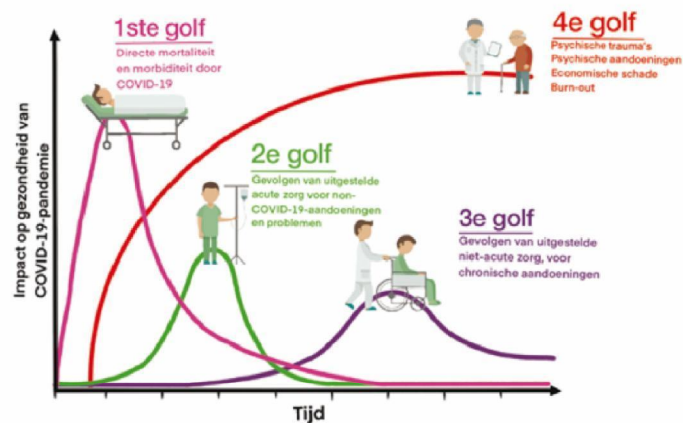
Online behandelingen

- Het werken met e-healthmodules als onderdeel van de behandeling is in veel zorginstellingen dagelijkse praktijk.
- Tijdens de COVID-19 epidemie is op grote schaal face-to-face contact vervangen door beeld- of videobellen.
- Kamp et al. hebben de ervaringen van Nederlandse psychologen naar de toepassing van beeldbellen onderzocht in therapeutische behandelsessies [5].
- De therapeutische relatie via beeldbellen is van dezelfde kwaliteit als in een face-to-face gesprek.
- De psychologische behandelingen waarbij met name het werken vanuit de therapeutische relatie van belang is, komen minder goed uit de verf bij beeldbellen dan bij een klachtgerichte benadering waarbij de therapeutische relatie minder op de voorgrond staat.
- De toegepaste behandeltechnieken (exposure, emdr, et cetera) zijn via beeldbellen even goed toe te passen als in een face-to-face gesprek.
- Een systematische review en meta-analyse naar de effectiviteit van online versus face-to-face behandeling met cognitieve gedragstherapie laat zien dat de effectiviteit vergelijkbaar is [6]. Hoewel deze meta-analyse op 20 studies gebaseerd was benadrukken de auteurs dat dit per aandoening (depressie, angst, slapeloosheid, anorexia enz) slechts enkele studies betreft.

Ouderen met psychiatrische aandoeningen

- Ouderen met een psychiatrische aandoening behoren tot een risicogroep voor COVID-19 qua leeftijd, maar vaak ook vanwege de frequente somatische comorbiditeit. Zo heeft 80% van de mensen ouder dan 50 jaar, met een depressie of angststoornis, somatische comorbiditeit.
- Dols en Rhebergen beschrijven vier golven van gezondheidsrisico, zie onderstaande figuur [7].
- De eerste golf bestaat uit directe morbiditeit en mortaliteit door infectie met COVID-19, de tweede uit de gevolgen van uitgestelde acute zorg, de derde uit de gevolgen van uitgestelde niet-acute zorg en de laatste betreft de psychische gevolgen van de epidemie zelf.
- De tweede fase zal oudere patiënten met een psychiatrische aandoening niet alleen treffen omdat gezondheidszorgvoorzieningen minder beschikbaar zijn, maar ook omdat het risico bestaat dat zij minder adequaat omgaan met (de behandeling van) somatische ziekte.
- Bij de derde golf gezondheidsschade door COVID-19 wordt het effect van de onderbroken zorg voor chronische aandoeningen merkbaar, dit betreft zowel psychiatrische als somatische aandoeningen en daarmee geassocieerde polyfarmacie. Daarnaast maken patiënten veel gebruik van thuiszorgorganisaties die ook zijn geminimaliseerd, of van dagopvang in verzorg- en verpleeghuizen waarvoor hetzelfde geldt.
- In de vierde golf van gezondheidsschade door COVID-19 worden de effecten van de sociale isolatie, economische crisis en langdurige dreiging van COVID -19 steeds prominenter.

FIGUUR 1 Golven van gezondheidsschade door COVID-19 bij ouderen met een psychische aandoening

bron: Dols en Rhebergen, Ouderen met een psychiatrische aandoening en COVID-19: vier golven van gezondheidsrisico's. Tijdschrift voor psychiatrie 2020;62.

Psychoses

- Brown et al. beschrijft in een review de impact van COVID-19 en vorige epidemieën op het voorkomen van psychoses [8].
- Tijdens epidemieën wordt een verhoogd aantal gevallen van psychoses gezien. In de geïnccludeerde studies van deze review is dit percentage 0,9-4%.
- Oorzaken zijn uitstelgedrag van patiënten om hulp te zoeken en gevoelens van isolement vanwege een epidemie. Daarnaast worden vaker psychoses gezien onder geïnfecteerde personen.
- O'Donoghue et al. beschrijft dat COVID-19 leidt tot uitstel van diagnoses en behandeling van psychoses [9]. De twee redenen van uitstel zijn volgens O'Donoghue tweeledig, patiënten zoeken minder snel hulp maar worden ook minder snel doorverwezen naar de gespecialiseerde GGZ.

Rouw

- Farahmandnia et al. beschrijft in een brief dat rouw door COVID-19 beperkt wordt door onvoldoende gelegenheid voor uitvaartrituelen [10] en onvoldoende aandacht voor nabestaanden voor en na de dood van een patiënt met COVID-19 [11].
- Dit kan leiden tot een verlengde rouwperiode, angst, depressiviteit en verminderde kwaliteit van leven bij nabestaanden.

Psychiatrische ziekenhuisopnames

- Clerici et al. onderzocht het aantal ziekenhuisopnames in Lombardije in Italië in de eerste 40 dagen van de epidemie en vergeleek deze met het jaar ervoor [12].
- In februari 2020 was er een afname van vrijwillige ziekenhuisopnames van 26% t.o.v. het jaar ervoor. In maart 2020 was dit 31%.
- Er was geen afname te zien in niet-vrijwillige opnames.

- Als mogelijke oorzaken worden in het artikel genoemd: angst voor besmetting, lagere toegankelijkheid van ziekenhuiszorg, toename van poliklinische zorg en een werkelijke afname van morbiditeit.

Referenties

- [1] McGrath J. ADHD and Covid-19: Current roadblocks and future opportunities. *Ir J Psychol Med* 2020 May 21:1-22.
- [2] Spencer T, Noyes E, Biederman J. Telemedicine in the Management of ADHD: Literature Review of Telemedicine in ADHD. *J Atten Disord* 2020 Jan;24(1):3-9.
- [3] Eshraghi AA, Li C, Alessandri M, et al. COVID-19: overcoming the challenges faced by individuals with autism and their families. *The Lancet Psychiatry* 2020 2020/06/01;7(6):481-3.
- [4] Chevance A, Gourion D, Hoertel N, et al. Ensuring mental health care during the SARS-CoV-2 epidemic in France: A narrative review. *Encephale* 2020 Apr 22.
- [5] Kamp D, Machielsen G, VanOs J. Voorpublicatie: De toepassing van psychotherapeutische behandeling via beeldbellen. *Tijdschrift voor Psychotherapie* 2020;3.
- [6] Carlbring P, Andersson G, Cuijpers P, et al. Internet-based vs. face-to-face cognitive behavior therapy for psychiatric and somatic disorders: an updated systematic review and meta-analysis. *Cogn Behav Ther* 2018 Jan;47(1):1-18.
- [7] Dols A, Rhebergen D. Ouderen met een psychiatrische aandoening en COVID-19: vier golven van gezondheidsrisico's. *Tijdschrift voor psychiatrie* 2020;62.
- [8] Brown E, Gray R, Lo Monaco S, et al. The potential impact of COVID-19 on psychosis: A rapid review of contemporary epidemic and pandemic research. *Schizophr Res* 2020 May 6.
- [9] O'Donoghue B, O'Connor K, Thompson A, et al. The need for Early Intervention for Psychosis to persist throughout the covid-19 pandemic and beyond. *Ir J Psychol Med* 2020 May 21:1-13.
- [10] Farahmandnia B, Hamdanieh L, Aghababaeian H. COVID-19 and Unfinished Mourning. *Prehosp Disaster Med* 2020 May 12:1.
- [11] Morris SE, Moment A, Thomas JD. Caring for Bereaved Family Members During the COVID-19 Pandemic: Before and After the Death of a Patient. *J Pain Symptom Manage* 2020 May 7.
- [12] Clerici M, Durbano F, Spinogatti F, et al. PSYCHIATRIC HOSPITALIZATION RATES IN ITALY BEFORE AND DURING COVID-19: DID THEY CHANGE? AN ANALYSIS OF REGISTER DATA. *Ir J Psychol Med* 2020 May 5:1-23.